

Sosyal Demokrat Fırkası

Sosyal Demokrat Fırkası, mütareke döneminde kurulan siyasi fırkalardan biridir. Fırka devletin çeşitli organları tarafından kabul edilen Wilson İlkeleri çerçevesinde Osmanlı Devleti'ni çağın ihtiyaçlarına göre dönüştürmek amacıyla kurulmuştur. Merkezi İstanbul Şişli'deki Kebir Caddesinde yer alan 104 numaralı özel daireyken sonradan, bu merkez Sirkeci'de bulunan Hamidiye Caddesi'ndeki İsmail Paşa hanına taşınmıştır. Sosyal Demokrat Fırkası'nın kuruluşu için 22 Aralık 1918'de resmî başvuruda bulunulmuştur. Fırkanın Başkanı Öğretmen Doktor Hasan Rıza, Başkan Vekili Kazım, Başkan Vekili Emekli Tuğgeneral Halit, Genel Sekreter Yorgaki Habib, Kâtip Yardımcısı Doktor Lebib, Kasadar Cemal ve Kasadar Yardımcısı Salim'dir. Fırkanın üyeleri ise Cemil Arif, Tahsin, Mehmet Sait, Öğretmen Osman Nuri, Öğretmen Abdullah, Dava Vekili Cemil El-Subûti, Emekli Albay Hamdi, Kaptan Seyit Ali ve İbrahim Beylerdir.

1917 yılında Rus İhtilali'nin patlak vermesinden sonra kurulmuş olan fırka, kendisini II. Enternasyonal'e bağlı saymıştır. Fırkanın kuruluş hazırlıkları sırasında merkezi Brüksel'de bulunan II. Enternasyonal ile ilişki kurulmuş ve buradan çeşitli programlar getirilmiştir. Bu gelişmeler nedeniyle bazı basın-yayın organlarında Sosyal Demokrat Fırkası ile Millî Ahrar Fırkası'nın birleşeceği yönündeki haberler Sosyal Demokrat Fırkası tarafından kesin bir dille yalanlanmıştır. Bu bakımdan Sosyal Demokrat Fırkası, mütareke döneminde kurulmuş olan diğer fırkalara göre takip ettiği siyasi eğilimler bakımından kendini farklı bir yerde konumlandırmıştır. Fırka kendisini sosyalist eğilimli ve demokrasi ilkelerine sıkı sıkıya bağlı bir oluşum olarak telakki etmiştir. Fırka, Türkiye'de Avrupaî anlamda ilk sosyalist doktrinli teşebbüs olarak da kabul edilmektedir.

Fırkanın kuruluşu sırasında Padişah Vahideddin'in oynadığı rol konusunda tam bir netlik bulunmamaktadır. Cemil Alpay tarafından, Tarık Zafer Tunaya'ya aktarılan bilgilerde fırkanın kuruluşu için Vahideddin'e başvurulduğu, formalitelerin bu sayede çabuklaştırıldığı söylenmiştir. Fakat Lütfi Simavî, bu hususta tam tersi istikamette bir görüş ileri sürmüştür. Lütfü Simavî'ye göre fırka başkanı Dr. Hasan Rıza ve Başkan Vekili Tuğgenerallikten Emekli Halit Bey, 20 Şubat 1920 tarihinde saraya gelmişler ama padişah tarafından kabul edilmemişlerdir. Dolayısıyla fırkanın kuruluşu sırasında padişahın olumlu ya da olumsuz yönde bir tavır ortaya koyup koymadığını, kaynaklarda verilen bilgilerden tam anlamıyla ortaya çıkarabilmek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Lütfi Simavî, önce Sultan Reşad Han, daha sonra Sultan Vahideddin döneminde, sarayda vekillerin ve diğer kişilerin kabul edildiği dairenin başkanlığını yapmıştır. Bu nedenle bu hususta verdiği bilgilerin daha doğru olduğu düşünülmelidir.

Sosyal Demokrat Fırkası, İstanbul dışında ciddi bir örgütlenme gerçekleştirilememiştir. Pek çok siyasi fırkanın kendini ifade etmek ve geniş halk kitlelerine gerçekleştirdiği faaliyetler hakkında bilgi vermek amacıyla çıkardığı gazetelerin bir benzerine Sosyal Demokrat Fırkası sahip değildir. Diğer bir ifadeyle fırkanın herhangi bir basın-yayın organı bulunmamaktadır. Öte taraftan fırkanın bütçesi son derece cılız bir yapıya sahiptir. Bu da onun büyük bir gelişim göstermesine mâni olmuştur. Zayıf bütçeye sahip bir fırkanın başta yurt sathında örgütlenme çalışmaları olmak üzere kendisi için faydalı olabilecek birçok yatırımı gerçekleştirebilmesi mümkün değildir.

Sosyal Demokrat Fırkası, kongre niteliğinde iki büyük toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıların ikincisinde Dr. Hasan Rıza Bey başkanlığı kaybetmiştir. Çok ciddi iç çatışmalara sahip olduğu bilinen fırkada cereyan eden tartışmaların fikrî boyutları hakkında kaynaklarda yer alan bilgiler son derece yüzeyseldir. Sosyal Demokrat Fırkası, mütareke döneminde kurulan ancak büyük bir gelişim gösterememiş olan siyasi yapılardan biri olmakla birlikte savunduğu fikirler nedeniyle diğer birçok fırkadan farklı bir düşünüşe sahip olmuştur. Bu da fırkanın adından sıkça bahsettirmesine

katkı sağlamıştır. Fırka, imkânları ölçüsünde firkalararası girişimlere katılmıştır.

Sosyal Demokrat Fırkası, birinci Saltanat Şurasında fırka başkanı tarafından temsil edilmiştir. Fırka, Meclis-i Mebusan'ın kapalı olduğu bir dönemde kurulmuştur. Parlamentoda temsil edilme imkânı elde edememiştir. Bu nedenle parlamento dışında faaliyet göstermiş siyasi firkaların en temel ve klasik özelliklerden biri olan bazı hedefler tespit etme; ancak bunların gerçekleştirilebilmesi adına güçlü bir irade ortaya koyamama özelliği bu fırka için de geçerli olmuştur. Fırkanın en önemli amaçlarından biri 1919 yılı seçimlerinde başarı sağlamaktır. Bu seçimlerde başkan Dr. Hasan Rıza, Başkan Vekili Halit, Başkan Vekili Kazım Bey, Genel Sekreter Yorgaki Habib ve Maliyeci İbrahim aday gösterilmiştir. Fırka büyük umutlarla girdiği bu seçimlerde herhangi bir başarı sağlayamamıştır. Nitekim hiçbir Sosyal Demokrat Fırkası adayı seçimlerde milletvekili olmayı başaramamıştır.

1919 yılının ikinci yarısında Sosyal Demokrat Fırkası, Türkiye Sosyalist Fırkası ve Türkiye İşçi-Çiftçi Sosyalist Fırkası ile bir araya gelerek Amele Sosyalist Birliği'ni oluşturmuştur. Ancak uzun vadede bu firkalar arasında ki mutabakat devam ettirilememiştir. Fırka, işçi ve küçük sanatkârları örgütlemeyi ve aralarında koordinasyon sağlamayı milletlerarası sosyalizmin yüklediği bir ödev saymıştır. Sosyalizm konusunda çeşitli tartışmalara girmiştir. Sosyal Demokrat Fırkası, mütareke döneminde kurulmuş olan diğer birçok siyasal fırka gibi 1919 seçimlerinden sonra işlevselliğini yitirmiş ve Türk siyasi hayatında görünmez olmuştur. Fırka, uzun soluklu bir siyasi yapı hâline dönüşmeyi başaramamıştır.

Sosyal Demokrat Fırkası, kuruluşundan yaklaşık on ay sonra bir beyanname yayımlamıştır. Fırkanın açıklamış olduğu bu beyanname bir kuruluş bildirisinden çok 1919 seçimlerinde halk üzerinde tesir yaratabilme maksadıyla oluşturulmuş bir seçim bildirgesi hüviyetindedir. Fırkanın kurucuları ülkenin en önemli meselelerini gündeme alarak, o dönem Türkiye'nin reel ve rasyonel ihtiyaçlarına yönelik mantıklı çözümler üretme gayesi içerisine girmişlerdir. Fırka beyannamesinden anlaşılacağı üzere Sosyal Demokrat Fırkası, demokrasi kavramını Türkiye'de ulaşılması gereken en önemli hedef noktası olarak tespit etmiştir. Fırka halk egemenliği olarak da ifade ettiği demokrasiyi memleket ve milletin geleceği adına en önemli ümit kaynağı olarak telakki etmiştir. Bu nedenle başta devlet yönetimi olmak üzere belediyeler ve diğer kurumlarda demokrasinin tesis edilebilmesi için Sosyal Demokrat Fırkası'nın irade ortaya koymayı planladığı bu beyanname ile net bir biçimde ifade edilmiştir.

Sosyal Demokrat Fırkası'nın kurucuları, adı geçen beyannamede, Türkiye'de demokrasinin nasıl tesis edileceği ve kökleşeceği konusuna da temas etmiş, ayrıca vatandaştan beklentilerini dile getirmişlerdir. Fırkanın beyannamesinde demokrasi kavramının önemini yanı sıra bu değer Osmanlı Devleti'nde nasıl gelişeceği ve yeşereceği konusuna da değinilmiştir. Fırkaya göre gerek Meclis-i Mebusan'da gerek belediye dairelerinde demokrasinin savunulabilmesi için Sosyal Demokrat Fırkası milletvekillerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu milletvekillerinin sayısı ne kadar fazla olursa ilgili kurumlarda demokrasinin temsil edilebilmesi bir o kadar güçlü olur. Çünkü Sosyal Demokrat Fırkası meclise göndereceği milletvekilleri sayesinde, başta işçi sınıfı olmak üzere bütün meslek gruplarının en temel ihtiyaçlarını temin edeceğini ve fakirlerin refahını sağlayacağını vaat etmektedir. Fırkaya göre I. Dünya Savaşı, dünya düzenini esaslı bir biçimde değiştirmiştir. Fırka kurucularına göre savaşın hakiki galibi demokrasidir. 1919 yılı seçimlerinden hemen önce yayımlanan beyannamede Sosyal Demokrat Fırkası, genel hatlarıyla bu bilgilerin altını çizdikten sonra milletvekilliği seçim sandıkları önlerine geldiğinde işçilerden fırkaadaylarına oy vermelerini talep etmiştir. Fırkaya göre ne kadar fazla sosyal demokrat görüşlü milletvekili seçilirse işçi sınıfı mecliste o denli güçlü bir biçimde temsil edilir ve hakları savunulur. Bu da demokrasinin gelişimine katkı sağlar. Bu sebeplerle fırka işçi sınıfından bu seçimlerde olabildiğince faal olmasını istemiştir.

Sosyal Demokrat Fırkası'nın programı toplam 12 maddeden oluşmuştur. Fırkanın programı, resmî kuruluşun gerçekleştiği 22 Aralık 1918 tarihinden bir gün sonra yani 23 Aralık 1918 tarihinde yayımlanmıştır. Programda birçok konuya ilişkin değerlendirme yapılmıştır. Fırka programında yer alan maddelerin kapsamına bakıldığında başta fırka içerisinde kurumsallaşmanın nasıl gerçekleştirileceği olmak üzere birçok genel başlığın ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Söz konusu genel başlıklar belirli bir tasnife tabi tutulduğunda fırka programının bazı maddelerinin içerik bakımından birbirlerine son derece yakın olduğu görülmektedir. Özellikle firkada kurumsallaşmanın hangi usul ve esaslar çerçevesinde gerçekleştirileceğine ilişkin maddeler arasında, ciddi bir muhteva bağlantısı bulunmaktadır. Söz konusu fırka programında şu hususların üzerinde ağırlıklı olarak durulduğu görülmüştür: Fırkanın örgütlenmesi ve gelişimi aşamasında takip edilecek esaslar, fırka idare heyetinin görevleri ve tesis edeceği işler, fırkanın amaçları ve işçi sınıfının talepleri doğrultusunda ortaya koyacağı politikalar ve fırka programının örgütün hangi kurulu tarafından uygulanacağı hususları. Bu genel başlıklar altında fırkanın takip edeceği politikalar detaylandırılmıştır.

Sosyal Demokrat Fırkası, Türk Demokrasi tarihi içerisinde bir işaret levhasıdır. İşlevselliği bağlamında değerlendirildiğinde, Türkiye'de sosyal demokrat fikirlerin, Türk düşünce hayatına kazandırılmasında rol oynamıştır. Siyasete girdiği tarih ve savunduğu fikirler göz önüne alındığında birçok siyasi firkadan farklı bir düşünsel yapıya sahip olduğu görülmektedir. Yaklaşık on altı aylık kısa siyasi ömrü, gerçekleştirmek hedefinde olduğu ideallerin somut bir yapı kazanmasına engel teşkil etmiştir. Fırka mütareke döneminin kısa ömürlü siyasi firkalardan biri olmakla birlikte daha önceki yıllarda başta Osmanlı Sosyalist Fırkası olmak üzere sosyalist görüşe sahip firkalar tarafından gündeme getirilmiş olan işçi, amele, çiftçi hakları, sendikacılık, sermaye karşısında işçi hukukunu savunma ve sosyal politikaların tesis edilmesi gibi konular başta olmak üzere birçok kavramı mütareke döneminde yeniden gündeme getirmiş ve bu fikirleri savunmuştur.

Türkiye'de demokratik sistemin uygulamasının sağlanması Sosyal Demokrat Fırkası'nın kuruluş gerekçelerinden biridir. Çünkü fırkanın gerçekleştirmek istediği en önemli amaçlardan biri ülkede demokrasinin tam anlamıyla tatbik edilmesidir. I. Dünya Savaşı, demokrat ülkelerin bulunduğu grup tarafından kazanılmıştır. Bu da, birçok ülkede uygulanan eski sistemin iflas etmesine neden olmuştur. Sosyal Demokrat Fırkası, kurucularına göre büyük savaşın sonunda galip gelen esas unsur muzaffer ülkeler değil, eski yönetim usullerini yıkan yeni bir idare modelidir. Bu modelin adı demokrasi bir diğer ifadeyle halk egemenliğidir. Sosyal Demokrat Fırkası bu yönetim sistemini, Osmanlı ülkesinin refahına hizmet edecek ve milletin kötü kaderini tersine çevirebilecek en yeni aygıt olarak görmüştür. Bununla birlikte firkaya göre Türkiye'de demokrasinin temellerinin atılması ve tatbikinin gerçekleştirilebilmesi için hem Mecliste hem de yerel yönetimlerde nitelik ve nicelik olarak çok sayıda sosyal demokrat görüşlü temsilciye ihtiyaç vardır. Bu nedenle fırka 1919 yılı seçimlerini son derece önemsemiş ve halk üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Çünkü Sosyal Demokrat Fırkası, Türkiye'de demokrasinin tesis edilmesinden sonra devlet kademesinin hemen her aşamasında sosyal demokrat ilkeleri tatbik etmeyi ulaşılabilecek temel hedef olarak görmüştür. Fırka devlet yönetimindeki bütün teşkilatın sosyal demokrat ilkelere göre yeniden dönüştürülmesi; politik ve iktisadî örgütlenmenin de bu esaslar üzerine kurulması gerektiğini savunmuştur.

Yenal ÜNAL

KAYNAKÇA

“Ahmet Rıza Beyin Teşebbüsü Hakkında”, **Söz Gazetesi**, Numara 81, 2 Şubat 1919.

“Beyanname-Sosyal Demokrat Fırkasından”, **İfhamGazetesi**, Numara 82, 23 Teşrinievvel 1919.

“İntihabat”, **İfham Gazetesi**, Numara 82, 23 Teşrinievvel1919.

“Sosyal Demokrat Fırkası’nın Cevabı”, **Katkı Dergisi**, Sayı 10, 1975.

ATABAY, Mithat, **Türk Demokrasi Tarihi**, 2. Bs. Paradigma Akademi Yayınları, Edirne 2015.

BAYKAL, Tan ve vd. “1919 Seçimlerinin Türk Basınındaki Yansımaları”, **SocialSciencesResearchJournal**, Cilt 7, Sayı 2, 2018, ss. 214-229.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, Cilt1, 5. Bs. İmge Kitabevi, Ankara 2013.

GÜNER, Zekai, Orhan Kabataş, **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1990.

HASAN RIZA, **Sosyalizm-En Önemli ve Herkes İçin Değerlendirilmesi Gereken Hayati Bir Meseledir**, [y.y.], 1920.

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2008.

LÜTFİ SİMAVÎ, **Sultan Mehmet Reşat Han’ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim**, Yayınları, Haz. Sevda Şakar, Şehir Yayınları, İstanbul 2007.

SARITAŞ, İbrahim, **Geçmişten Günümüze Sosyal Demokrasi**, Orion Kitabevi, Ankara 2006.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922**, 2. Bs. Hürriyet Vakfı Yayınları, Cilt 2, İstanbul 1986.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye’de Sol Akımlar Belgeler-I (1908-1925)**, BDS Yayınları, İstanbul 1991.

Ünal, Yenal, “A ControbutiontoTurkishHistory of DemocracyStudy Evaluation of theSocialDemocraticPartyAndIts Program”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 49, Konya 2020, ss. 381-398.

Ünal, Yenal, “Millî Mücadele: Mondros Mütarekesi’nden Sevr Antlaşması’na Türkiye’de Yaşanan Siyasi Gelişmeler”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-Kurtuluş, Kuruluş ve Modernleşme (1920-1938)**, Ed. Nurgün Koç, Cilt 1, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, ss. 92-150.

ÜNAL, Yenal, **Ahmet Ferit Tek**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2009.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sosyal-demokrat-firkasi/?pdf=5452> adresinden erişilmiştir